

XIX. YÜZYIL PAUL ve VIRGINIE ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Özlem BAY GÜLVEREN*

ÖZ: 19. yüzyıl Türk edebiyatında ilk çeviri faaliyetleri genellikle toplumu aydınlatmak ve geliştirmek adına, Tanzimat edebiyatının felsefesine de uygun olarak, didaktik eserler üzerinde yoğunlaşmıştır. Amaç fayda sağlamak olunca, çevirmenler de “açıklama”, “uzun uzun betimleme” ya da anlaşılmayacak olanı tamamen yok sayarak “özetleme” yoluna gitmişlerdir. Uygulanan çeviri yöntemi ne olursa olsun asıl metinde yer alan kültürel unsurlar söz konusu olduğunda, hemen her çeviride bunların dönüştürülmeye çalışıldığı ya da tamamen yok sayılıp çevrilmediği görülür. Başka bir ifadeyle, kültürel unsurların erek dile aktarımında, dönemin çevirmenlerinin benimsedikleri yöntemler yetersiz kalmıştır. Yukarıdaki tespitlerden hareketle bu çalışmada, *Paul et Virginie* adlı eserin farklı yöntemlerle oluşturulan iki çevirisi karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Amaç bu dönemde tam ve ortak bir çeviri görüşünün varlığından söz edilip edilemeyeceğini örnekler üzerinden tespit etmek dahası, kullanılan çeviri yöntemlerinin asıl metnin sanatsal değerine olumlu-olumsuz etkilerini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu inceleme 19. yüzyıl çeviri anlayışına dayandırılacağı için, incelenecek olan eserin 1900’den sonraki çevirileri çalışma dışı bırakılmıştır. Öncelikle eserin yazıldığı devir içinde yarattığı etki Fransız ve Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendirilecek, sonra ise çeviri metinler bir inceleme tablosunda yan yana getirilerek, sözcük, cümle ve anlam temelinde karşılaştırılacaktır. Karşılaştırılacak metin parçaları-çalışmanın hacmini sınırlandırabilmek adına- eserin başından, ortasından ve sonundan seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, çeviri, *Paul et Virginie*, karşılaştırma, Bernardin de Saint-Pierre, Osman Senai, Emin Sıddık

A Comparison on the Translations of *Paul et Virginie* in the 19th Century

ABSTRACT: The first translation activities in the 19th century Turkish literature generally focused on didactic works in accordance with the philosophy of “Tanzimat (Reforms) literature” in order to enlighten and develop society. When the goal was to gain favor, translators resort to “summarizing” by ignoring the “explanations”, “long descriptions”, or

---

* Başkent Üni. Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Böl.
bayozlem@baskent.edu.tr Gönderim Tarihi: 09.02.2017 Kabul Tarihi: 01.02.2018

disregarding whatever was not understood. Regardless of the method of translation applied, it is seen that, in the case of the cultural elements in the original text, they are tried to be transformed in almost every translation, or are completely ignored and even not translated. In other words, the methods used by the translators of the period were insufficient in transferring the cultural elements to the target language. Based on the above observations, in this work, two translations of *Paul et Virginie* created in two distinct methods will be examined comparatively. The aim is to determine whether the existence of a full and common interpretation of translation can be mentioned in this period by instantiating and to try to reveal the positive and negative effects of the translation methods used on the artistic value of the original text. Since this investigation will be based on the translation understanding in the 19th century, the translation of the work to be examined after 1900 was excluded from the study. First of all, the effect created in the period of writing will be evaluated in the frame of French and Turkish literature, then translated texts will be brought side by side in a review chart and will be compared on the basis of words, sentences and meaning. The pieces of text to be compared - in order to limit the volume of work - have been chosen from the beginning, the middle and the end of the work.

Keywords: 19th century, translation, *Paul et Virginie*, comparison, Bernardin de Saint-Pierre, Osman Senai, Emin Sıddık.

Giriş

19. yüzyıl, Türk edebiyatının yüzünü Batıya döndüğü ve “yenileşme hareketini” başlattığı yüzyıldır. Bu dönemin edebiyatına “Batı Tesirinde Türk Edebiyatı” denmesinin nedeni de Batı edebiyatlarının etkisinin oldukça fazla hissedilmesidir. Zeynep Kerman’a göre bu etki iki koldan ilerlemiştir: “*Birincisi yazarların Batılı eserler okuyarak onlardan ilham almaları, ikincisi tercümeleler*” (Kerman, 1978: III).

Batı edebiyatından yapılan ilk tercümelelerle birlikte daha önce Batının teknik ve fen alanındaki üstünlüğünü kabul eden Osmanlı aydınlarının buna edebiyatı da eklediğini düşünen Ali İhsan Kolcu, neredeyse “tercüme edebiyatı” denebilecek bir tür edebiyatın oluşmasını şöyle izah eder:

Bu edebiyatın fikir ve duygu kâinatıyla tanıştıktan, ilk hazları aldıktan sonra bütün bu imkânların kaynağını araştırmak ve asıl menba’ya ulaşmak hevesine düştüler. Yabancı dil bilenlerin artması ve okulların çoğalması, bazı yazarlarımızın yabancı yazarlarla dostluğa varan ilişkiler kurması neticesinde her iki farklı dünya birbirine yaklaştı (Kolcu, 1999: 108).

Tanzimat devri Türk Edebiyatı adlandırmasıyla da ifade edilen 1860-1896 tarihleri arasındaki dönem ve ardından 1901’e kadar

devam eden Servet-i Fünun devri, çeviri faaliyetlerinin en yoğun olarak yapıldığı dönemlerdir. Bu yoğunluğun nedenini kültürel değişim sürecine bağlayan S. Dilek Yalçın-Çelik bu konuyla ilgili şunları söyler:

Dünya görüşü, hayatı algılayış şekli, zevk ve beğeniler, zamanla değiştiği gibi, toplumlar ve kültürler arasında da sürekli bir değişim gösterir. Değişim sonucu, durağanlık kırılır ve yerini geçişkenliğe, dinamizme bırakır. Bu değişimi izlemek, özümsemek ve yansıtmak; dinamizmi yaşamak durumunda kalan edebiyat üreticisi (yazar, şair, eleştirmen, gazete yazarı, yorumcu, metni okuma yoluyla yeniden üreten okur vb.), kendi çağının ve kültürünün yazılı edebiyatı, kültürü ve sanatının dışındaki yazılı edebiyatlara, kültürlere ve sanatlara açılmak zorunda kalmaktadır. (Yalçın-Çelik, 1998: 169)

Yalçın-Çelik, çevirmenlerin yabancı edebiyatı, kültürü ve sanatı takip ederken ya da özümseyip bunu milli bir yaratıya dönüştürürken izleyebilecekleri yollar ile ilgili Zeynep Kerman'la aynı görüştedir. Bunlar: “çeviri” ile aktarma ya da “taklit” ederek yeni ürünler yaratmadır.

Bu çalışmanın konusu da seçilen bu yöntemlerden biri olan çevirilerdir. Öncelikle 19. yüzyıl çeviri faaliyetlerinde eser seçimindeki ölçütlerin neler olduğuna değinilecek daha sonra ise çeviri sürecinde izlenen yollar ve kullanılan tekniklerden bahsedilecektir. Böylece dönemin çeviri anlayışı (özetlenerek) ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu anlayışa dair yapılan tespitler ise iki farklı çeviri yöntemiyle oluşturulan *Paul et Virginie* çevirilerinin karşılaştırılması ile desteklenmeye çalışılacaktır. Burada asıl konu eserin orijinaliyle, farklı tekniklerle yapılmış çevirilerinin karşılaştırılmasıdır. Neredeyse yarım asırlık bir çeviri anlayışı elbette ki makale hacmindeki bir çalışmada gereğince ifade edilemez. O nedenle 19. yüzyıl çeviri anlayışı tek bir başlık altında ele alınıp, daha çok çeviri eser seçimindeki ölçütler ve en çok tercih edilen çeviri yöntemleriyle sınırlandırılarak özetlenmeye çalışılmıştır.

Alanda daha önce yapılmış tez de dâhil olmak üzere birçok çalışma mevcuttur. Ancak bunların geneli, dönemin çeviri faaliyetlerini yazarlar, çevirmenler, çeviri eserler ve dönemin genel edebiyat anlayışı üzerinden açıklamaktadır. Alana katkısı tartışılmaz olan bu çalışmaların hemen hepsi “eserlerin çevirilerinden” yola çıktığı için, yapılan inceleme ve değerlendirmelerde eserin orijinaline dair her-

hangi bir gönderme, açıklama ya da karşılaştırmaya rastlanmamaktadır. Bu durum 19. yüzyılın en çok benimsenen çeviri yöntemlerinin işe yararlılığı ya da aksayan yanlarının tespiti hakkında herhangi bir sonuca ulaşmayı olanaksız kılmaktadır. Daha önce yapılmış olan bu çalışmalardan çok azında da olsa, çevirilerin eserin orijinaliyle ve birbirleriyle karşılaştırılmasındaki faydanın altı çizilmiştir¹. İşte bu çalışma, daha önce pek denenmemiş olan metin incelemesi ve çeviri metinlerin hem kendi aralarından hem de orijinal metinle karşılaştırılması üzerinden hareketle dönemin çevirmenlerinin genelini tercih ettiği teknikleri ve bu tekniklerin uygulanması sonucunda ortaya çıkan çevirilerin aksayan yönlerini gözler önüne sermeyi hedeflemektedir. Bunun için özel bir tablo oluşturulmuş ve çeviri metinler eserin orijinali ve birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Makale hacminin sınırlayıcılığı nedeniyle, karşılaştırmalar orijinal metnin başı, ortası ve sonundan alınan parçalardan hareketle yapılmıştır. Romanın kendisi ve yazarı Bernardin de Saint-Pierre ile ilgili bilgiler verilirken, karşılaştırmalı edebiyat biliminin ilkeleri gereği Fransızca kaynaklara da başvurulmuştur. Bu kaynaklardan ve romanın orijinalinden yapılan alıntuların çevirisi makale yazarı tarafından yapılmıştır.

19. Yüzyıl Çevirilerinde Eser Seçimi ve Çeviri Yöntemleri

19. yüzyıl ilk çevirilerinin daha çok tarih, felsefe ve bilim alanında yapıldığı bilinmektedir. Ayfer Altay, “*Osmanlılardan Günümüze Türkiye’de Çeviri Etkinliği*” adlı makalesinde, Tanzimat dönemi çeviri faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumları şöyle sıralar:

- Encümen-i Daniş (1851-1862)
- Tercüme Cemiyeti (1865)
- Daire-i İlmiye (1869) (Meclis-i Kebir-i Maarif’e bağlı)
- Telif ve Tercüme Dairesi (1879-1881)
- Telif ve Tercüme Kalemi (1891)
- Telif ve Tercüme Dairesi (1914)²

¹ Ali İhsan Kolcu yaptığı oldukça kapsamlı çalışmasının sonuç bölümünde bu konuyla ilgili şöyle söyler: “*Batı edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki gerçek tesiri henüz tamamiyle ortaya konabilmiş değildir. Bunun için çok sayıda ve ciddi mukayeseli araştırmalara ihtiyaç vardır. Batılı ediblerin eserleri ile bizim eserlerimizin mukayesesi yanında aynı eserin birden fazla tercümeleri arasında yapılacak “dilici” bir mukayese de bu tesirin iyi anlaşılabilmesi için gereklidir*” (Kolcu, 1999: 730)

² Ayfer Altay’ın bu çalışmasında, 1832’de kurulan Tercüme Odası’na yer vermemiş olması, bu kurumun devletin yabancı ülkelere yazışmalarının yürütülmesi ve daha çok devlet memurlarına yabancı dil öğretmek gibi bir amaçla kurulmuş olmasının, bu nedenle de edebi çeviri etkinliğine doğrudan bir katkısı

İlk olarak, yeni açılan Batılı tarzda eğitim verecek olan okullar için ders kitabı yazmak ve basmak ile görevlendirilen Encümen-i Daniş ve Tercüme Cemiyeti gibi kurumlar, daha sonra görev tanımlarında yapılan bazı değişiklikler sayesinde, birebir çeviri işi ile meşgul olmuşlardır. Ayfer Altay, Encümeni Daniş'in görev tanımını: “*Hem kitaplar hazırlamak hem de kitaplar çevirmek*” (Altay, 2002: 2) olarak ifade ederken, bu gerekliliğin nedenini şöyle açıklar:

O devrin aydınları, özellikle Cevdet Paşa, ilimle ilgilenenlerin faydalı eserler yazdıklarını, ancak bu eserlerin çok ağırdal bir dille yazılması veya yabancı dilde kaleme alınmasının onların sadece aydın kesime seslenebilmesine ve halkın cahil kalmasına yol açtığını belirtmiştir. (Altay, 2002: 2)

Altay'ın bu noktada altını çizdiği konu ise, “*çevirilerin halkın anlayacağı bir dilde, sade bir biçim ve kolay anlaşılır bir ifade ile yapılması gerekliliği*” (Altay, 2002: 2) dir. Bu tespit, Osmanlı Devleti'ndeki ilk çeviri yaklaşımının “erek odaklı” olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemde kurulan tercüme cemiyetlerinin görevlerinden biri de, çevrilen eserlerin konu açısından faydalı olup olmadığına ve iyi çevrilip çevrilmediğine bakmaktır. Bu da, çevrilecek eserlerin seçiminde ölçütün “fayda”³ olduğunu göstermekte, ayrıca çeviri kalitesi üzerinde de çalışmalar yapıldığını ortaya koymaktadır. *Türkçede Batı Şiiri* adlı çalışmasında Tanzimat ve Servet-i Fünun devirlerindeki çeviri problemlerine değinen Ali İhsan Kolcu:

Bu devrin aydınları genelolarak Batı'dan yapılan tercümelere sıcak bakmıştır. İkdâm sahibi Ahmed Cevdet gibi dilimizin yeterli olgunluğa ulaşmadığını ileri sürerek tercüme yapmayı karıştıranlar dışında, bu devrin aydınlarının tamamına yakını

---

olmadığının düşünülmesinin etkisi olabilir. Tercüme Odası ile ilgili olarak Yılmaz Daşcıoğlu ile Okan Koç'un birlikte yazdıkları “*Batı Tarzı Türk Hikâyesini Doğuşu ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Temalar*” başlıklı makalede şunlar vurgulanır: “*Tanzimat aydını biraz da Tercüme Odası'nun yetiştirdiği bir tiptir. Buradan yetişen kabiliyetli gençler Batı dillerini ve Avrupa politikasını mükemmel öğrenirler. Son dönemin önemli paşalarını da yetiştiren bir okul konumunda olan Tercüme Odası, Fransızcanın Osmanlı aydınları arasında ilgi görmesini de önemli ölçüde teşvik etmiştir*” (Daşcıoğlu-Koç, 2009: 808).

³ Altay, tercüme cemiyetlerinin çevrilecek eserleri seçerken “faydalı eserler”i ölçüt olarak almasının, devlet politikasının öngördüğü eserlerin dışında eser çevirmeyi imkânsız kıldığını, bunun da bir nevi sansür olduğunu belirtmektedir (Altay: 2002: 4)

tercümeyle taraftardır. Fakat yapılacak tercümelerin niteliği, çeşidi, seçilecek eserler, mütercimlerin bilgi ve yetenekleri gibi hususlar birer problemler olarak ediplerimizi meşgul etmiştir (Kolcu, 1999: 92).

diyerek, ister şiir ister roman/hikaye olsun, bu dönem çevirileri hakkında yazar ve şairlerin birer mütercim olarak çeşitli yöntemler üzerine düşündüklerini vurgulamaktadır. Ona göre “Batı klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi” konusu etrafında gelişen: klasik eserin ne olup ne olmadığı, bu eserlerin neye göre seçileceği, çeviri tarzının belirlenmesi ve çevirmenin sahip olması gereken özellikler gibi tartışmalar ve bu tartışmalar sonucunda ortaya çıkan fikirler bizlere dönemin aydınlarında bir “çeviri estetiği ve zevki” oluşmaya başladığını göstermesi açısından önemlidir (Kolcu, 1999: 95).

İsmail Habib Sevük, ilk tercümelerin önce bilim sonrasında sırasıyla tarih, felsefe ve edebiyat alanlarında gerçekleştirildiğini belirtmektedir⁴. Ancak çoğu araştırmacı, yapılan bu ilk çevirilerin bilinçli bir tercihe dayanmadığı konusunda hemfikirdir. Yani hangi eserlerin neden çevrileceğine dair ortak bir ölçüt bulunmamaktadır:

Çünkü evvela, Tanzimat'tan sonra yapılan tercümelerin büyük bir kısmı dağınık ve tesadüfidir. Onların ne için, hangi fikirlere bağlanarak intihap ettiklerini tayin etmek kabil değildir. Ekseriya mütercimlerin heveslerinden veya tâbillerin ileriye sürdükleri mahdut bazı ihtiyaçlardan doğmuşlardır.

⁴ Tarih Alanındaki Çeviriler: *Rus Memleketi Tarihi* (1857), *Rus Muharebesi Tarihi* (1858), *Kristof Kolomb Tarihi* (1858), *Endüls Tarihi* (Ziya Paşa tarafından, 1860), *Tarih-i Yunanistan-ı Kadim* (Kostantinidis Efendi, 1860), *Katerina Tarihi* (Yakovaki Efendi tarafından, 1861), *Tarih-i Mücmel-i Fransa* (Şemseddin Sami tarafından, 1872),

Manzum Çeviriler: *Tercüme-i Mazume* (Şinasi tarafından, Racine-Lamartin-Gilbert'ten şiirler, 1859), *Tıfl-ı Naim* (Ethem Pertev Paşa tarafından, V. Hugo'dan, 1872), *Bekay-ı Ruh* (Ethem Pertev Paşa tarafından, Rousseau'dan, 1872), Recaizâde Ekrem'in La Fontaine'den yaptığı çeviriler (1879), ve Muallim Naci'nin manzum çevirileri (Sevük'e göre en çok ve en iyi manzum çevirileri Muallim Naci yapmıştır.)

Felsefi Alandaki Çeviriler: *Muhaverat-ı Hikemiyye* (Münif Paşa tarafından, Voltaire-Fenelon-Fontonelle'den, 1859), *Bekay-i Şahsi* (Ethem Pertev Paşa tarafından, Rousseau'dan, 1865), *Emil* (Ziya Paşa tarafından, Rousseau'dan, 1869), *Hikâye-i Hikemiyye-i Mekromega* (Ahmet Vefik Paşa tarafından, Voltaire'den, 1871), *Fezail-i Ahlakîyye ve Kemal-ı İlmiyye* (Kemal Paşazade Said Bey tarafından, Rousseau'dan, ?) (Sevük, 1941: 599-600)

Bu yüzden onlar bir silsile teşkil edememişler ve teker teker tesirsiz kalmışlardır (Ülken, 1997: 347).

Çevrilen eserlerin niteliksiz oluşuyla ilgili Tanpınar ise şunları söyler:

Bu ilk tercümele arasında, roman nev'inin bugün hakikaten büyük tanıdığımız numunelerinin pek az bulunması da yukarıda bahsettiğimiz tesadüflüğün en iyi delilidir. Filhakika ne Cervantes, ne Balzac, ne Stendhal, ne Dickens bu devirde Türkçeye nakledilmemişlerdir. Yalnız Hugo'nun roman nev'inin dönüş noktalarından biri olan 'Sefiller'i hüülâsa suretiyle verilir (Tanpınar, 2001: 287).

İlk çevirilerin sistemli yapılmadığı, seçimlerin tesadüfi olduğu ve herhangi bir ölçütün belirlenmediğine dair görüşlerin (Hilmi Ziya Ülken, Güzin Dino⁵, Ahmet Hamdi Tanpınar⁶) yanında, Cevdet Kudret, Tanzimat dönemi ilk çevirileri söz konusu olduğunda, eser seçiminde “ahlak” ın oldukça belirleyici bir ölçüt olduğunu hatırlatır:

Eskiye bağlı kimi yazarlar, Frenklerden bir takım ahlak bozucu şeyler çevireceğimize, Ahlak-ı Alaî, Makamaat-ı Hariri gibi eski eserleri okumamız gerektiğini savunuyor; Batıya dönük yazarlar da Batıdan yapılacak birtakım çevirilere ihtiyacımız bulunduğunu fakat 'Fransız ahlakının başka, Müslüman ahlakının başka olduğunu, onlarda iyi sayılan ahlakın belki üçte ikisinin bizde zararlı' sayılacağını ileri sürerek 'Frenk düşüncelerini ahalimize aşılammamak için, Avrupalıların aşk ve alâka üzerine yazdıkları hikâyeleri' çevirmemeyi, 'tarih, bilim ve ahlakla ilgili olanları' çevirmeyi salık veriyordu (Kudret, 1940: 16).

Buraya kadar söylenenlerden yola çıkarak, Tanzimat devrine ait ilk çevirilerin seçiminde, tesadüflük veya tek ölçülülük aşikârdır denebilir. Ancak, tarihi ve fenni konuların dışında, edebi eserlerin

⁵ Yenilik getiren ilk Osmanlı yazarlarının Batı kültürüne yönelişleri sistemli bir biçimde olmamıştır; biyografyaları da, çevrilmek için seçilen yapıtları da, düşüncelerinde ve seçtikleri kitaplarda tam bir karmaşıklık ve seçmecilik (elektizm) içinde olduklarını gösterir (Dino, 1978: 34).

⁶ Bu itibarla bu ilk devirde yapılan tercümelerin tam bir listesi kadar öğretici bir şey olamaz. Bütün teklifler, tesadüften herhangi bir ecnebi dili öğrenen ve tesadüfen birden bire inkişaf eden matbaacılığın ve okuma arzusunun beslediği yazı hayatını, memuriyet hayatına tercih eden ve düşüncesinin şöyle böyle tekâmülünü yazı hayatında yapan fertlerden gelir (Tanpınar, 2001: 286).

çevirisine gelindiğinde, çevirmenlerin biraz daha bilinçli davrandığı da görülmektedir. Bu kez, Gürsel Aytaç'ın çeviribilim- komparatistik ilişkisini açıklarken bahsettiği ölçütlerden (Aytaç, 2009: 123-124) bazılarının izlerine burada rastlamak mümkündür. Bunlardan birincisi olan “klasik eserlerin” çevrilmesi ölçütü çok tercih edilmişse de edebi açıdan nitelikli eserlerin çevrilmeye başladığı görülmektedir⁷. İkinci ölçüt olan “çok satan eserlerin” yani popüler eserlerin çevrilmesinin ise daha yoğun uygulandığı görülmektedir. Bu tercihin bilinçli olup olmadığı tartışılabilir ancak büyük yazarların başyapıtlarının değil de ikinci sınıf olarak nitelendirilebilecek yazarların popüler aşk ve macera romanlarının çevrilmiş olmasının sebebi, bu romanların okurun ilgisini çekebilecek niteliklere sahip olmasıdır. Nitekim bu romanlar o dönemde Batıda da oldukça rağbet görmekteydiler.

Felsefi, ilmî, eğitimle ilgili, fennî romanların sayısının diğerlerine kıyasla oldukça az olduğu grafikte daha belirgin bir şekilde gözlenmektedir. Düşünce ağırlıklı olan bu eserlerin Osmanlı'da bu kadar az tercüme edilmesinin muhtelif sebepleri vardır. II. Abdülhamid döneminde uygulanan sansürden başka Osmanlı okuyucusunun bu tür eserlere olan mesafesi de buna bir sebep teşkil etmektedir. Çünkü önsözlerde mütercimlerin ifadesine göre tercüme okuyucusunun beğenisi göz önünde bulundurularak yapılmaktadır ve halk eski geleneğe bağlılıkla bin bir gece masallarına, mesnevilere benzer romanlara eğilimde bulunmaktadır. Bir macera-serüven yazarı olan Alexandre Dumas fils, Jules Verne, Xavier de Montépin'den bolca eser tercüme edilirken, daha romantik ve edebî ağırlıklı Lamartine'den, Victor Hugo'dan az tercüme yapılmasını bu şekilde yorumlayabiliriz (Türkeli, 2005: 186).

⁷ Sevük, “Tercüme Edebiyatımızın Bilançosu” başlığı altında, Türk edebiyatındaki çeviri faaliyetlerini 4 devreye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi olan Tanzimat döneminde ilk çeviri eserlerin daha çok felsefe ağırlıklı oluşundan bahseden Sevük, bu dönemde yapılan çeviriler arasında şunları anar: Fénélon'dan *Telemak*, Daniel Defoe'den *Robenson*, Dumas Pere'den *Monte Kristo*, Bernardin de St. Pierre'den *Pol ve Virjini*, Chateaubriand'dan *Atala* ve *İbn-i Sirac-i Ahir* gibi eserlerinden sonra Jules Verne ve Paul de Kock'un macera ve polisiye romanlarının çevrildiğini belirten Sevük, daha sonra tekrar edebi eserlere geçildiğini ve bunların arasında da Lamartine'den *Greziella* ve *Rafael*, Victor Hugo'dan *Sefiller*, Prevost'tan *Manon Lesko*, ve Dumas Fils'ten *La Dam o Kamelya*'nın olduğunu ifade eder. Sevük'ün ele aldığı diğer devirler ise, İstibdat Devri, Meşrutiyet Devri ve Son Devir dediği Cumhuriyet devridir (Sevük, 1941: 599-606).

Çeviri eser seçiminden sonraki konu ise, çeviri yöntemidir. Belirli bir ölçüte göre çevrildiği, çevirmen çeviri süresince nelere dikkat etmesi gerektiği ile ilgili görüşler oldukça çeşitlidir. Öncelikle bu dönemde, çevirmenlerin kaynak esere çok da bağlı kalmadıkları, çeviri eyleminden sonra meydana gelen eserin kaynak eserden oldukça uzaklaşmış olduğu ve adeta yeni bir eser haline geldiği göze çarpmaktadır. Bu durumun nedenlerinden biri, dönemin çevirmenlerinin amacının, eseri birebir çevirmek değil, esere öykünerek yeni eserler yaratma çabası olabilir. Edebiyatımıza ilk defa bu dönemde giren roman ve hikâye gibi türlerin ilk telif örneklerinin tercüme hareketinin başlamasının hemen ardından görünmesi de bu durumu açıklamaktadır. “Öykünmenin” bir çeviri yöntemi olarak benimsenmesinin kaynağıyla ilgili olarak Sergül Vural Kaya şunları söyler:

Cumhuriyet dönemine kadar yaygın olan bu çeviri yönteminin kaynağını bulmaya çalıştığımızda, birçok açıdan Fransa’daki yönelimleri kendine örnek almış olan Osmanlı’nın bu alanda da yazar ve çevirmenlerin yine aynı etkileşim içerisinde bulunmuş olma ihtimalini değerlendirmenin yerinde olacağı açıktır. Fransa’da yoğun olarak 18. yüzyılda gözlemlenebilen, kaynak metni sadece esin kaynağı olarak değerlendiren, ya da kaynak metnin çevirmen tarafından ‘düzeltilerek’ erek dile aktarma sonucunda ortaya çıkan çeviri eserleri dikkati çekmektedir (Vural-Kaya, 2010: 97).

Yukarıda da belirtildiği gibi, kaynak metnin sadece bir “esin” olarak kullanılması, çeviri sürecini bir “yeniden yaratma” sürecine dönüştürmektedir. Çünkü çevirmen, kaynak metin üzerinde istediği gibi değişiklik yapabilmektedir. Bu değişiklikler çoğunlukla “düzeltme” veya “uyarlama” adı altında yapılmakta, yabancı bir kültüre ait kaynak eserin olay örgüsünde yer alan ve erek dilin kültürüne uymayacak bölümler çıkartılabilmekte veya yerine yenileri kurgulanabilmektedir. 19. yüzyıl Türk edebiyatındaki adaptasyon ve nazirelerin çokluğundan yola çıkarak, dönemin çevirmenlerinin çoğunun da çeviri yöntemi olarak bu yolu benimsediklerini söylemek mümkündür.

Çevirmenin kaynak metne mi yoksa erek dilin yazınsal ölçütlerine mi bağlı kalacağını belirleme süreci onu öncelikle çeviri eylemini kim için gerçekleştirdiğini düşünmeye iter. Akşit Göktürk bu noktada Schleiermacher’ın iki ölçütünden bahseder (Göktürk,

2016: 53-54). Birincisi, onun deyimiyle, “okuru yazara” götürmek diğeri ise “yazarı okura götürmek”tir. Birinci ölçüt tercih edildiğinde çevirmen özgün metnin yeterince aktarılıp aktarılamadığı kaygısını taşır. İkinci ölçütte ise kaygı yapılan çevirinin benimsenebilirliği üzerinedir. 19. yüzyılın ilk yazınsal çevirilerinde belli ki çevirmenler daha çok erek-dil odaklı bu ikinci ölçütü tercih etmişlerdir. Toplumsal faydanın güdüldüğü bir edebiyat ortamında, çevrilecek eserlerin toplum (okurlar) tarafından benimsenmesinin birincil amaç olarak görülmesi şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla dönemin çeviri anlayışını Akşit Göktürk’ün de deyimiyle: “*Amaç dil kültürü ile geleneklerinin yön verdiği çeviri tutumu*” (Göktürk, 2016: 54) olarak ifade edebiliriz.

Benimsenen çeviri yöntemleriyle ilgili o dönemde çıkan tartışmalar arasında “aynen çeviri” yönteminin imkânsızlığı da yer almaktadır. Şemseddin Sami’nin yaptığı *Sefiller* çevirisinin ardından bazı tartışmalar başlamıştır. Kaynak metne bağlı kalmaya çalışan çevirmenin bu çalışması dil kusurları sebebiyle eleştirilmiştir. Fransa’da ortaya çıkan yeni fikir ve kavramları barındıran eserlerin çevirisinde dilin yetersiz kaldığını kendi de kabul eden Şemseddin Sami, bu durumu şöyle izah eder: “*Acemâne bir lisan ile Victor Hugo’nun efkâr-ı âliyesini tercüme etmek mümkün değildir.*” (Kerman, 1978: 354) Ahmet Mithat Efendi bu tartışmada Şemseddin Sami’nin yanında yer almaktadır. Ancak Sevük’ün de belirttiği gibi: “*Meal en tercüme cilîğe Ahmet Mithat, aynen tercüme cilîğe de Şemseddin Sami bayraktarlık yapıyordu*” (Sevük, 1941: 608). Hatta zaman zaman mealen çevirinin bile mümkün olmadığını belirtmekteydi: “*Meal en dahi tercüme edemedik. Çünkü Paul de Kock’un eserlerinde olan letafeti, rûmuza, nikâtı Paris’te yaşamış olanlardan maadası bilhakkın temyiz edemeyiz. Binaenaleyh biz hikâyenin hükmünü Türkçe yeniden kaleme aldık*” (Özön, 1985: 223). Buradan da anlaşılacağı üzere Ahmet Mithat aynen çevirinin imkânsızlığını görüp Osmanlı kültüründe anlaşılır bir metin oluşturma yolunu tercih etmiştir (Berk, 2001: 53). Onun gibi daha birçok çevirmenin de yine erek-metin odaklı bu yaklaşımı benimsediği görülmektedir.

19. yüzyıl Osmanlı aydınlarından çeviri üzerine düşünen, yazan ve tartışanların ısrarla üzerinde durdukları ve genel olarak hemfikir oldukları görüşler özetle şunlardır:

- 1- çevirmen her iki dili de hakkıyla bilmelidir.
- 2- çevirmen çevrilecek eserin içeriğiyle ilgili gerekli donanımına sahip olmalıdır

3-çeviri “ehli” tarafından yapılmalıdır (sadece dili bilmek yetmez)

4- çevirmen sadece nakl etmemeli bir yazar gibi düşünüp yazabilmeli.

5- aynen çeviri (harfiyen) aslında mümkün değildir, yöntemde ısrar etmek ise zaman zaman komik dil hatalarına ve anlamsız cümlelere sebebiyet vermektedir

6-harfiyen çeviri yazarın düşünce ve amacını anlamakta ve yansıtmakta sıkıntı yaratır

7- eserler asıl yazıldıkları dilden çevrilmelidir. (çevirinin çevirisi olmamalı)

Bu tespit ve yorumlara rağmen çevirmenlerin çoğu hem eser hem de çeviri yöntemi seçiminde keyfi davranmış görünmektedir. Dönemin çevirileri incelendiğinde, kullanılan belli başlı çeviri yöntemlerini şöyle sıralayabiliriz: Harfiyen (Aynen), Mealen/Tafsilen (manaya göre), Tevsien (genişleterek), İktibasen (kısaltarak), Hülasa/Telhis (özetleyerek), Tahvilen (dönüştürerek), Nazire/Tanzir (benzeterek) ve Serbest çeviri⁸.

Fransız ve Türk Edebiyat Kaynaklarında *Paul et Virginie*

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde Tanzimat edebiyatının çeviri anlayışı, çevirilecek eserlerin seçim ölçütleri ve mütercimlerin benimsedikleri çeviri yöntemleri açısından değerlendirildi. Bu başlık ise, çevirilecek eserlerin seçim ölçütlerinden biri olarak karşımıza çıkan “popüler” yani çok satan eserlerin seçimine örnek teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde değinileceği üzere, inceleme için seçilen *Paul et Virginie* adlı roman döneminde Fransız edebiyatı açısından popüler bir nitelik taşımaktadır.

Türk Edebiyat tarihçileri, *Paul et Virginie* adlı eseri, Rousseau’nun cemiyet-tabiat karşılaştırması yaparak oluşturduğu “insan tabiatında daha mutludur” yargısını yansıtıyor olması bakımından önemli görmüşlerdir. 18. yüzyıl Fransız edebiyatında yerini alan bu eseri İsmail Habib Sevük şöyle değerlendirmektedir: “*Pol ve Virjini sade ve basit bir aşk hikâyesidir. Eserin taravetli bir letafeti vardır. Bu letafeti medar ve üstüva memleketlerine ait tasvirler de ayrıca kıymetlendiriyor. Bu hafif roman 18. asrın büyük fikir ve zekâ eserleri ile yorulan insan kafalarına bir sükûnet verdi.*” (Sevük, 1941: 92) Burada Sevük’ün, Bernardin de Saint-Pierre’in meşhur eserini

⁸ Bu çeviri yöntemlerinin nasıl belirlendiği ve tanımlandığı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: (BAY, 2013)

“hafif roman” olarak nitelendirdiği görülür. 18. yüzyıl Fransız edebiyatının fikir ve sanat açısından başarılı ve sadece Avrupa değil tüm dünyayı etkileyen eserleri dikkate alındığında, *Paul ve Virginie*’nin hem fikir hem de sanat açısından “hafif” kaldığı savı üzerinde birleşilebilir. Nitekim Fransız edebiyat kaynakları da 18. yüzyıl materyalist felsefesinin yok ettiği ahlak ve din duygusunu insanların ruhunda yeniden uyandırma çabasından dolayı bu romanı takdir etmekle beraber, edebi yönünün eksikliğine de vurgu yapmışlardır.

Ünlü Fransız edebiyat tarihçisi F. Villemain Bernardin Saint-Pierre’in eserlerinin dönemin edebiyat çevrelerince kabul görmeyişini *Paul et Virginie* eserini, cemiyetin önde gelen isimlerinin önünde ilk kez okuduğunda aldığı tepkileri hikâye ederek anlatır. Yazar, aralarında Buffon’un da bulunduğu bir topluluk önünde eserini okumuş ancak dinleyicilerin birçoğu sıkılmış ve esere ilgi göstermemiştir. Bu durum karşısında cesareti kırılan ve umutsuzluğa düşen Saint Pierre, çareyi yazdıklarını kitapçılara götürmekte bulmuş ancak bu kez de dönemin modasına uygun bulunmadığından hikâyeleri ona geri verilmiştir. Uzun süren bu reddedilmeler ve gecikmelerden sonra nihayet ilk eseri *Etudes de la Nature* basılmış ve planındaki kusurlara rağmen, imajlardaki yenilik sebebiyle hemen herkes tarafından kabul görmüştür. Daha sonra gelen *Paul et Virginie* yayını ise çok daha büyük bir ün yapmış ve saf bir romantizm ile tutkulu tasvirlerle sahip olan bu eser, edebiyatla ilgili ilgisiz her kesim tarafından beğenilmiştir (Villemain, 1839: 424). Bernardin de Saint-Pierre’in bu eseri oluştururken, Amyot’un bir çevirisinden yola çıktığı düşünülmektedir.

Bernardin de Saint- Pierre, Amyot’u dilimizin en kalıcı yazarlarından biri olarak adlandırmaktaydı; Yunan’ı ondan öğrenmekteydi; Etudes de la Nature (Tabiat Tetkikleri)’nin üslubundaki çekiciliğin nedeni olan antik zarafet ile eski saflığın birlikteliği de ondan gelmekteydi (Villemain, 1839: 428).

İşte bu eserlerden biri de Amyot’un Yunan yazar ve hatip Longus’tan çevirdiği *Dapnis et Chloé* adlı romandır. Roman çobanlık yapan iki yetim çocuğun birbirlerine duyduğu aşkı ve karşılaştıkları engelleri konu almaktadır. Amyot’un çevirisinin eksik olduğu söylenmektedir. Çünkü onun çevirisini yaptığı nüshadan, hikâyenin müstehcen bulunan bir bölümü çıkartılmıştır. Ancak 1809’da Paul

Louis Courier⁹ Floransa'da eserin eksiksiz bir örneğini bulmuş ve daha tamamlanmış bir çevirisini yapmıştır. Bu kez de İtalyan bilginler Courier'in eserin bu bölümünün üzerine bilerek mürekkep döktüğünü böylece onun dışında kimsenin tam bir çeviri yapmasını engellemeye çalıştığını ileri sürmüşlerdir¹⁰. Longus'un bu eserinin, *Paul et Virginie*'den önce Honoré d'Urfé'nin¹¹ *La Sireine* adlı romanına da ilham verdiği düşünülmektedir.

Bernardin de Saint-Pierre'in öğrencisi ve arkadaşı olan ve yazarın eserlerinin birçoğunu yayına hazırlayan Louis Aimé Martin'in 1818'de yayına hazırladığı *Oeuvres Complètes de Jacques-Henri-Bernardin de Saint-Pierre (Jacques-Henri-Bernardin de Saint-Pierre'in Bütün Eserleri)* adlı kitabın, *Paul et Virginie*'ye ayrılmış bölümünün girişinde, Saint-Pierre'in eseriyle ve onun yarattığı etkiyle ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Préambule (Giriş) başlıklı yazı şöyle başlar:

Bu küçük çalışma, sadece Etudes de la Nature adlı eserden arta kalan zamanda dinlenmek için yazılmış ve iki talihsiz ailenin mutluluğa dair görüşleri üzerine yapılmış bir çalışmadır. 1786'da basılmış ve aldığı ilk tepkiler beklentimin de üstünde olmuştur: ondan romanslar¹², idiller¹³ ve birçok tiyatro piyesi yapılmıştır. Çok sayıda anne, çocuklarına Paul ve Virginie adlarını koymuşlardır; son olarak, bu pastoral şi-

⁹ Paul-Louis Courier de Méré: (1772-1825) Fransız yazar, mütercim ve eleştirmen. Çok küçük yaşlardan itibaren antik Yunan edebiyatına merak salmış ve Yunan yazarların eserlerini ilgiyle okumuştur. Bu ilgi ileride yazarı Yunan dilinden çeviriler yapmaya kadar götürecektir. Eserleri arasında en çok mektuplarıyla anılan Courier, aynı zamanda büyük bir polemik ustası olarak da ün yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk: (Carrel, 1863).

¹⁰ Pierre Grimal, 1958'de yayınladığı *Romans Grecs et Latins* (Latin ve Yunan Romanları) adlı eserinde, Longus'un *Daphnis et Cloé* adlı eserini tanıtırken, bu eserin Fransızca 'ya çevirisi esnasında yaşananları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Bk: (Grimal, 1958: 794).

¹¹ Honoré d'Urfé (1567-1625): 17. yüzyıl Fransız romancısı. En ünlü eseri *L'Astrées* adlı romanıdır. Otobiyografik bir eser olan bu romanın ana teması aşktır. Beş bin sayfanın da üzerinde bir hacme sahip bu eser 1607 ile 1633 yılları arasında beş ayrı bölüm olarak yayımlanmış bir nehir romanıdır. Yazarın diğer ünlü eseri ise 1604 yılında yazdığı düşünülen ve pastoral şiirlerden oluşan *La Sireine* adlı kitabıdır. Honoré d'Urfé hakkında ayrıntılı bilgi için bk: (Reure, 1910)

¹² Romans: Sekiz hecelik dizelerden oluşmuş bir İspanyol şiir türü (TDK sözlük)

¹³ İdil: Kır yaşamı içinde aşk konusunu işleyen kısa şiir. (TDK sözlük)

irin şöhreti tüm Avrupa'ya yayıldı ve art arda İngilizce, İtalyanca, Almanca, Hollandaca, Polonyaca, Rusça ve İspanyolcaya çevrildi (Martin, 1818: 7).

Buradan da anlaşıldığı üzere, Saint-Pierre bu eserini, bir dinlenme aracı olarak görmüş ve bu uğraşının yayınlamasıyla beraber ulaştığı başarıya şaşırmıştır. Yazar, okurların hikâye ile ilgili düşüncelerini ve sordukları sorulara verdiği cevapları şöyle özetler:

Birçok insan bana bu eserin konusu ile ilgili sorular sordular: ‘Şu yaşlı adam, dediler, size gerçekten bu hikâyeyi anlattı mı? Tasvir ettiğiniz yerleri siz gördünüz mü? Virginie gerçekten o denli acıklı bir şekilde mi öldü? Nasıl olur da bir kız, giysileri yerine hayatı terk etmeye karar verebilir?’ Onlara şöyle cevap verdim: ‘İnsan çocuğa benzer. Çocuğa bir gül verin. Önce sevinir, hemen sonra onu tanımak ister, yapraklarını inceler, sonra onları birbiri ardına kopartır ve ne zaman ki tamamını tanımıştır, artık bir güllü yoktur. Telemaque, Clarisse ve bizleri erdeme götüren veya bizlere göz yaşları döktüren daha nice konu, gerçekler mi?’(Martin, 1818: 7-8)

Saint-Pierre burada, yazdığı acıklı hikâyenin okurlara gerçekçi gelmeyen abartılı yanlarını örnekler vererek açıklamak istemiştir. Yine de tasvir ettiği yerlerin gerçek olduğunu ve anlattığı geleneklerin ülkenin bazı yerlerinde hala yaşatıldığını vurgulamaktadır: “Tekrar ediyorum, gerçek manzaralar ve belki bugün hala Île-de France’in veya komşusu olan Île-de Bourbon’un bazı تنها bölgelerinde örneklerini bulabileceğimiz örfler tasvir ettim”(Martin, 1818: 9). Saint-Pierre, eserinin konusunu “Talihsiz anneler tarafından, doğanın kucağında yetiştirilen iki çocuğun geçici mutluluğunu anlattım”(Martin, 1818: 15) şeklinde özetlemektedir.

Paul et Virginie Çevirileri

İsmail Habib Sevük, Tanzimat dönemi çevirileriyle ilgili olarak, Teodor Kasap’ın 1871’de Dumas Père’den çevirdiği *Monte Kristo*’dan sonra, adına “tercüme” denebilecek ikinci büyük romanın Saint Pierre’in *Paul et Virginie*’si olduğunu söyler. İlk olarak Emin Sıddık tarafından tercüme edilen bu eser, *Hançer* gazetesinde tefrika edilmiştir. Ancak tefrika tamamlanmamış, eser daha sonra

kitap halinde basılmıştır. Bu eserin ikinci çevirisi ise 1893¹⁴'te yapılmıştır ve Osman Senai'ye aittir. Bunun dışında 1930'da Ahmed Hidayet (kanaat Kütüphanesi), 1937'de A. Kâmi (Hilmi Kitabevi) ve 1939'da Kemal Demiray (Akın Matbaası) tarafından yapılan *Pol ve Virjini* çevirileri de bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kısaltarak çeviri, diğer ikisi ise aynen çeviri olarak nitelendirilmiştir. (Sevük, 1941: 141)

Bu çalışmada 19. yüzyıl Türk edebiyatının çeviri anlayışından hareket edildiği için, *Paul et Virginie* adlı romanın 1900'den sonra yapılan çevirilerine değinilmeyecek, sadece yukarıda bahsi geçen Emin Sıddık ve Osman Senai çevirileri karşılaştırılacaktır.

Emin Sıddık'ın yaptığı *Pol ve Virjini* çevirisiyle ilgili Sevük, “*Genişçe bir hülasa*” (Sevük, 1941: 141) ifadesini kullanmaktadır. Çevirinin tam olmadığını ve dahası kısaltılarak yapıldığını ileri süren Sevük bu eserin, olayların seyrini aynen koruduğunu ancak ayrıntıları özetlediğini ve bazen de tamamen atladığını belirtmiştir. Sevük'ün bu tespitlerinden yola çıkarak, Emin Sıddık'ın benimseydiği çeviri yöntemi “özetleyerek çeviri” (hülasa) veya “kısaltarak çeviri” (iktibasen) diye adlandırılabilir. İkinci çevirinin sahibi Osman Senai ise, daha eksiksiz bir çeviri yapmıştır. Sevük'e göre, “*Bu tam tercümedir, aslına mutabıktır*” (Sevük, 1941: 141) ancak, eserin bazı bölümleri, dönemin sansürüne takılmış ve buralarda noktalar kullanılmıştır. Dolayısıyla Osman Senai'nin çeviri yöntemi “aynen çeviri” (harfiyen) diye adlandırılabilir.

Kaynak Metin:

Yazar: Bernardin de Saint-Pierre

Eserin Adı: *Paul et Virginie*

Eserin Tarihi: 1787 (1818 baskısı)

Kaynak Metinden Alıntı:

“*Sur la côté Oriental de la montagne qui s'éleve derierre le Port-Louis de l'île de France, on voit sur un terrain jadis cultivé, les ruines de deux petites cabines. Elles sont situées presqu'au milieu d'un bassin, formé par des grands rochers, qui n'a qu'une seule ouverture tournée au nord. On aperçoit sur la gauche, la montagne appelée le Morne de la Découverte, d'ou l'on signale les vaisseaux qui abordent dans l'île, et au bas de cette montagne, la ville nommée le Port-Louis;*

¹⁴ Cevdet Perin'in *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri* adlı eserinde yer alan listede 1893 olan tarih, İsmail Habib Sevük'ün *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, adlı eserinde 1895 olarak belirtilmiştir. Aynı eser için Yadigâr Türkeli tezinde 1893 tarihini vermektedir. Bu çalışmada kullanılan nüsha ise İ.B.B. Atatürk Kütüphanesinde 1894 tarihiyle kayıtlıdır. Kapağında da 1311 tarihi yer almaktadır.

<p><i>sur la droite, le chemin qui mene du Port-Louis au quartier des Pamplemousses; ensuit l'église de se nom qui s'élève avec ses avenues de bambous au milieu d'une grande pleine; et plus loin, une forêt qui s'étend jusqu'aux extrémités de l'île.</i>" (Bernardin de Saint-Pierre: 1818: 43)</p>	
<p>1. Çeviri:</p> <p>Çevirmen: Emin Sıddık Çeviri Eserin Adı: <i>Pol ve Virjini Tercümesi</i> Çeviri Eserin Tarihi: 1870¹⁵ Çeviri Yöntemi: Özetleyerek Çeviri</p>	<p>2. Çeviri:</p> <p>Çevirmen: Osman Senai Çeviri Eserin Adı: <i>Pol ve Virjini</i> Çeviri Eserin Tarihi: 1894¹⁶ Çeviri Yöntemi: Aynen Çeviri</p>
<p>"Afrika'nın şark cenûbunda kâin "Madagaskar" nam cezire-i kebirinin cihet-i şarkiyesine ve Hidistan tarikhine müsadîf olan Fransa müstemleketinden "il dö Frans" nam adada, "Porluvi" limanının arkasında bulunan cibâlin şark cihetinde evailde zer' olunup şimdi harab bulunan bir kut'a arasında iki küçük izbe görünür ve bu izbeler bir kayalıkta göllenmiş suyun hemen ortasında gibi olup, şimal cihetinde olan bir geçitten başka mamarı yoktur ve canib-i yesâranda lenger-endâz olan gemilere nazır "Lö Morn dö la Dekuvert" nam dağ müşahede olunur ve bu dağın eteğinde "Porluvi" denilen şehir ve şark tarafında işbu şehirden "Pamplumus" nam mahalle ve yine bu namda bir sahra-yı kebir miyanında hind-kamış ağaçlarıyla muhat bir kiliseye gider bir yol mevcuddur. Ve işbu yolun ilerisinde cezirenin nihayetine kadar memdûd olur azîm bir orman vardır" (Emin Sıddık, 1870: 4-5)</p>	<p>"Fransa adasında, "Port-Luis" kasabasının gerisinde vak'i dağın şark cihetinden bakılınca vaktiyle mezru' bir arazide iki küçük kulübe harabesi görülür. Bu kulübe-ler, cisim kayalardan müteşekkil ve yalnız şimale min-vech bir mahreci havî olan havzanın hemen vasatında kâindir. Solda karaya takrib eden gemilere işaret olunan ve "Keşf Bayırı" denilen dağ, bu dağın daha aşağısında "Port-Luis", sağda Port Luis'den Pamplumus mahallesine giden cadde, sonra hezaranlı yollarıyla büyük bir ova içinde nazara çarpan yine bu isimdeki kilise, daha ötede adanın nihayetlerine kadar imtidat eden bir orman müşahede olunur." (Osman Senai, 1894: 3)</p>

¹⁵ İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Belediye Osmanlıca Kitaplar Kataloğu'nda Bel-Osm-K01047-02 numarasıyla kayıtlıdır

¹⁶ İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Arif Güngör Kataloğu'nda AG-0304/01 numarasıyla kayıtlıdır.

Daha önce Emin Sıddık'ın çevirisi için “*genişçe bir hülasa*” ifadesini kullanan İsmail Habib Sevük'ten yola çıkarak, bu çeviri yönteminin “özetleyerek (hülasa)” ya da “kısaltarak (iktibasen)” çeviri olduğu belirtilmişti. Ancak yukarıdaki tabloda yer alan ilk alıntılara bakıldığında, Emin Sıddık'ın, eserin orijinalinde verilen hiç bir ayrıntıyı atlamadığı görülmektedir. *Paul et Virginie* romanının girişi olan bu paragrafta, Bernardin de Saint-Pierre, romanın ana kahramanları olan Paul ve Virginie'ye ait kulübelerin bulunduğu yeri coğrafi olarak konumlandırmakta ve tarif etmektedir: Fransa'nın Port-Louis şehrinin arkasında yükselen dağların doğu yamaçlarında bulunan bir ova üzerindeki iki eski kulübeden söz edilmektedir. Emin Sıddık ise kulübe, ova ve şehirden bahsetmeden daha, ülkeye komşu bölgeleri sıralamaktadır. Yani tarife, orijinal eserdekenden çok daha ayrıntılı başlamakta ve Fransa'yı, Afrika kıtasının doğusunda bulunan Madagaskar'a ve Hindistan'a göre konumlandırmaktadır. Bu noktadan hareketle, Emin Sıddık'ın bu eseri “açıklamalı çeviri” yöntemiyle oluşturduğu düşünülmemelidir. O, Batı coğrafyasına yabancı olan okura daha anlaşılır ve daha kolay hayal edilebilir bir mekan yaratmak için tanıdık coğrafyalardan faydalanmaya çalışmıştır. Nitekim buna benzer açıklamalar ve tariflerle, çevirinin gerisinde kalınmasında çok fazla karşılaşılmamaktadır.

Orijinal eserde “*Le Morne de la Découverte*” adıyla anılan dağ, Emin Sıddık'ın çevirisinde, özel isim olduğundan dolayı aynen korunmuş ve okunuşu ile “*Lö Morn dö la Dekuvert*” şeklinde verilmiştir. Ancak Osman Senai, bir dağ adı olan bu özel adı çevirmeyi tercih etmiş ve buraya “*Keşif Bayırı*” demiştir. Buradaki “*découverte*” keşif anlamındadır ancak, “*morne*” bayır anlamına gelmemektedir. Kelime anlamı “kasvetli; donuk”tur. Senai, orijinal metindeki özel ismin sadece bir kısmı olan “keşif”i almış ve buranın bir dağ olduğunu düşünerek, “bayır” sözcüğünü kendi eklemiştir. Bu aynen çeviri değil, bir uyarlamadır.

Son olarak yukarıdaki alıntıda, Saint Pierre'in “*bambous*” ağaçlarıyla kaplı caddelerden bahsettiği görülmektedir. Emin Sıddık, bunlara: “*hind-kamış ağaçlar...*” derken, Osman Senai: “*hezârânlı yollarıyla*” ifadesini kullanıp, yolların pek çok olduğuna değinmekte ancak, bu yollardaki bambu ağaçlarından hiç bahsetmemektedir. Bu tutum da aynen çeviri yöntemine uygun değildir.

<p>Kaynak Metin: Yazar: Bernardin de Saint-Pierre Eserin Adı: <i>Paul et Virginie</i> Eserin Tarihi: 1787 (1818 baskısı)</p>	
<p>Kaynak Metinden Alıntı: <i>“Un jours que j’étais assis au pied de ces cabanes, et que j’en considérais les ruines, un homme déjà sur l’âge vint à passer aux environs. Il était, suivant la coutume des anciens habitants, en petite veste et en long caleçon. Il marchait nu-pieds, et s’appuyait sur un bâton de bois d’ébène. Ses cheveux étaient tout blancs, et sa physionomie noble et simple. Je le saluai avec respect. Il me rendit mon salut; et m’ayant considéré un moment, il s’approcha de moi, et vint se reposer sur la terre ou j’étais assis. Excité par cette marque de confiance, je lui adressai la parole:</i> <i>- “Mon père lui dis-je, pourriez vous m’apprendre à qui ont appartenu ces deux cabanes?” Il me répondit:</i> <i>- “Mon fils, ces masures et ce terrain inculte étaient habités, il y a environ vingt ans, par deux familles qui y avaient trouvé le bonheur, leur histoire est touchante.”</i> (Bernardin de Saint-Pierre: 1818: 45)</p>	
<p>1. Çeviri: Çevirmen: Emin Sıddık Çeviri Eserin Adı: <i>Pol ve Virjini Tercümesi</i> Çeviri Eserin Tarihi: 1870 Çeviri Yöntemi: Özetleyerek Çeviri</p>	<p>2. Çeviri: Çevirmen: Osman Senai Çeviri Eserin Adı: <i>Pol ve Virjini</i> Çeviri Eserin Tarihi: 1894 Çeviri Yöntemi: Aynen Çeviri</p>
<p><i>“Bir gün yine bir mü’ddet izbele- rin önüne oturup harab olan mahalleri gözden geçirir iken nagâh yanım- dan bir adam geçti. Bu zât zaman-ı sabık ahalisinin adeti üzere, kısa bir nimten ve uzun bir don giyerek yalın ayak olduğu halde abanos bir bastona ittikâ etmekte ve saçları bütün beyaz olup simâsından dahi âlf-cenâplığı anlaşılmakta idi. Velhâsıl kendisine kemâl-i ihtirâm ile verdiğim selâma hüsn-ü mukâbele eyleyerek yanuma gelip oturdu. Me’vum-ı ileyhin bu hareketinden kendime bir cesaret gelerek şu vecihle kelâma başladım:</i></p>	<p><i>“Bir gün bu kulübelerin önünde oturup da harabelerini düşündüğüm sırada birden bire epeyce yaşlı bir adam yanımdan geçti. Ahali-i kadime adeti üzere uzun pantolon ve kısa ceketli idi. Yalın ayak yürüyor ve abanoz ağacından bir değneğe dayanıyordu. Saçları bembeyaz olmuş, çehresi pek saf idi. Kemâl-i hürmet ile selâm verdim. Selâmıma mukabele etti. Ve bir müddet beni nazar-ı dikkat ü mu’ayeneden geçirdikten sonra yanuma yanaştı ve oturmuş olduğum tepe üzerine o da geldi oturdu. Şu eser-i emniyetden aldığım cesaret üzerine ona tevcih-i kelâm ederek:</i></p>

<p>-“Peder efendi, bu iki izbe[nin] kimin olduğunu kulunuza beyân bu yurur musunuz?” -“Oğlum, tahminâ yirmi sene mukaddem bu hâlî olan kıt’a-yı araziye ile bu izbelerde iki familya iskân ederdi ki burada saadet-hâle nail oldular. Bunların tarihleri pek ziyâde müte’essirdir” (Emin Sıddık, 1870: 7)</p>	<p>-“Baba, bu iki kulübene kime aid olduğuna dair bana malumat verebilir misiniz?” dedim. Bana şöyle cevap verdi: -“Oğlum, bu harabeler ve gayr-mezrû gördüğünüz bu arazi bundan takriben yirmi sene evvel orada saadet hâl ü hayata mazhar olan iki aile tarafından imâr edilmişti. Onların tercüme-i ahvali pek müesserdir” (Osman Senai, 1894: 5-6)</p>
--	---

Bu alıntıda, hemen iki çevirinin de birbirinin aynısı olduğu görülmektedir. Çevirmenler, bu kez orijinal eserden çok uzaklaşmamışlardır. Buradaki alıntıda anlatıcı, kulübelerin önüne oturmuş harabeleri izlerken, yanından geçen yaşlı bir adamla selamlaşmış, ona bu kulübelerin sahipleriyle ilgili soru sormasıyla başlayan hikâyeye giriş yapmaktadır. Orijinal eserde, anlatıcı yaşlı adamı aniden fark etmemektedir. Oysa her iki çeviride de, bu karşılaşmanın beklenmedik olduğu belirtilmek istenir. Emin Sıddık bunun için “*nagâh*” (aniden), Osman Senai ise “*birden bire*” ifadelerini kullanmışlardır. Orijinal eserde var olmayan bir ayrıntıyı, belki de olaya heyecan katmak adına, her iki çevirmen de kullanmayı tercih etmişlerdir.

Orijinal eserde yaşlı adamın betimlemesi giysilerinden yola çıkılarak yapılmıştır. Eskilerin geleneklerine uygun olarak, küçük bir ceket ve uzun bir iç donu giyen bu adam, abanoz ağacından yapılmış bir baston yardımıyla yalın ayak yürümektedir. Hem Emin Sıddık hem de Osman Senai, yaşlı adamın tasvirinde, Bernardin de Saint-Pierre’in verdiği ayrıntılardan başka bir ayrıntıya yer vermemişlerdir. İki çevirmen de bastonun “abanoz”dan yapıldığını vurgulamıştır. Emin Sıddık giysilerin gelenekselliğini: “*zaman-ı sabık ahalisinin adeti üzere,*” şeklinde ifade ederken, Osman Senai de oldukça benzer bir cümle kurmakta ve: “*ahali-i kadime adeti üzere*” demektedir. Kıyafetlerle ilgili terimler ise iki çevirmen arasında fark göstermektedir. Saint Pierre’in “*caleçon*” dediği “iç don” veya bugünkü deyişle “içlik” tir. Emin Sıddık bu kıyafeti aslına daha yakın bir ifade ile çevirmiş ve “*don*” sözcüğünü kullanmıştır. Osman Senai ise, “*pantolon*” sözcüğünü tercih etmiştir. Saint-Pierre’in “*petit veste*” yani küçük ceketi ise, Emin Sıddık’ta daha eski bir tabirle “*nimten*” yani mintan-elbise olarak verilirken, Osman Senai’de aslına daha yakın olan “*ceket*” sözcüğü ile ifade edilmiştir.

Giysileri tasvir olunan yaşlı adamın yüzünün görünüşü ile ilgili olarak Saint-Pierre: “*noble*” ve “*simple*” yani “asil-soyly-yüce” ve “saf-sade-yalın-temiz” anlamlarına gelen iki sözcük kullanmıştır. Emin Sıddık bu tarifi: “*simâsından dahi âlî-cenâplığı anlaşılmakta idi*” diyerek, asil ve sade yüz ifadelerini tek bir sözcükle “*alicenap*” ile karşılamaktadır. Bu sözcüğün anlamı, iyilik sahibi, yüksek ahlaklı, cömert kişidir. Osman Senai ise orijinal eserdeki “*simple*” (sade) sözcüğüne daha yakın olan “*saf*”ı kullanmış ancak “*noble*” (asil-yüce) sözcüğü için, herhangi bir ifadeye lüzum görmemiştir. Dolayısıyla onun tarifi eksiklik göstermektedir.

Eserin orijinalinde, yaşlı adam ile anlatıcı birbirlerine selam verirler ve yaşlı adam anlatıcının yanına oturmadan önce, ona bir süre dikkatle bakar. Saint-Pierre bu eylemi “*considérer*” yani “*dikkat etmek*” veya “*gözlemek*” sözcüğü ile ifade etmektedir. Bu ayrıntı Osman Senai çevirisinde: “*bir müddet beni nazar-ı dikkat ü mu’ayeneden geçirdikten sonra*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu dikkatli bakış ve inceleme, Emin Sıddık’ın çevirisinde yer almamaktadır. Onun çevirisinde, anlatıcının selamına karşılık veren yaşlı adam gelip hemen yanına oturur: “*Velhâsıl kendisine kemâl-i ihtirâm ile verdiğim selâma hüsn-ü mukâbele eyleyerek yanına gelip oturdu.*”

Orijinal eserde, anlatıcı yaşlı adamın yanına oturmasını bir “*marque de confiance*” yani “güvene işareti” olarak algılayıp buradan hareketle heyecanlanır (“*exciter*” yani “*coşmak, heyecanlanmak*”) ve onunla konuşmaya başlar. Emin Sıddık ve Osman Senai de bu sahne: “*Bu hareketinden kendime bir cesaret gelerek...*” ve “*şu eser-i emniyetden aldığım cesaret üzerine...*” cümleleriyle ifade edilmiştir. Burada görüldüğü gibi Emin Sıddık da Osman Senai de “heyecan, coşku” yerine “*cesaret*”i tercih etmişlerdir. Ancak, Emin Sıddık’ın aksine, Osman Senai, Saint-Pierre’in “*marque de confiance*” yani “güven işareti” ifadesini, harfiyen çevirmiş ve “*eser-i emniyet*” şeklinde kullanmıştır.

Emin Sıddık çevirisinde, yaşlı adamın kulübelerde oturanlar ile ilgili bilgi isteyen anlatıcıya verdiği cevapta: “*iki familya iskân ederdi*” şeklinde, orijinal metinde yer alan: “*habiter*” yani “oturmak, iskân etmek” sözcüğüne yakın bir ifade kullanılmıştır. Ancak, Osman Senai daha farklı bir çeviri yapmakta ve kulübeleri “*iki aile tarafından imâr edilmişti*” diyerek tanıtmaktadır. Oysa Saint Pierre, harabe haline gelmiş kulübelerin, kimler tarafından inşa edildiğini açıklamamış, bu konuyla ilgili bir bilgi vermemiştir. Osman Senai, “*iskân etmek*” ile “*imar etmek*” ifadelerini bir tutmuş ya da karıştırmıştır. Oysa biri “oturmak, yerleşmek” diğeri ise “tamir etmek, inşa

etmek” anlamlarındadır. Bu da bir çeviri hatası olarak düşünülmelidir.

“*Bunların tarihleri pek ziyâde müteessirdir*” diyerek, iki ailenin geçmişlerinin eski ve hüznü (dokunaklı) olduğuna dikkat çeken Emin Sıddık’tan farklı olarak, Osman Senai: “*Onların tercümesi ahvali pek müesserdir*” diyerek, geçmişten söz etmemekte daha çok hallerinin “dokunaklı” oluşundan bahsetmektedir. Eserin orijinalinde ise Saint-Pierre: “*leur histoire est touchante*” diyerek, hikâyelerinin dokunaklı olduğunu vurgular. Bu yönüyle, burada Emin Sıddık eserin aslına daha yakın bir çeviri yapmıştır. Çünkü “*histoire*” sözcüğü Fransızca da hem “hikâye” hem de “tarih” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Osman Senai’nin seçtiği “*ahval*” sözcüğü ile anlam yakınlığı bulunmamaktadır.

<p>Kaynak Metin: Yazar: Bernardin de Saint-Pierre Eserin Adı: <i>Paul et Virginie</i> Eserin Tarihi: 1787 (1818 baskısı)</p>	
<p>Kaynak Metinden Alıntı: “<i>Cependant nous le suivions pas a pas, craignant quelque suite funeste de l’agitation de son esprit. Sa mere et madame de la Tour le priaient, par les termes les plus tendres de ne pas augmenter leur douleur par son desespoir. Enfin celle-ci parvint a le calmer en lui prodiguant les noms les plus propres a reveiller ses espérances. Elle l’appelait son fils, son gendre, celui a qui elle destinait sa fille. Elle l’engagea a rentrer dans la maison, et a y prendre quelque peu de nourriture. Il se mit a table avec nous, auprès de la place ou se mettait la compagne de son enfance: et comme si elle l’eût encore occupée, il lui adressait la parole, et lui presentait les mets qu’il savait lui etre les plus agreables: mais des qu’il s’appercevait de son erreur, il se mettait a pleurer. Les jours suivants, il receuillit tout ce qui avait été a son usage particulier, les dernier bouquets qu’elle avait portés, une tasse de coco ou elle avait coutume de boire; et comme si ces restes de son amie eussent été les choses du monde les plus précieuses, il les baisait et les mettait dans son sein. L’ambre ne répand pas un parfum aussi doux que les objets touchés par l’objet que l’on aime. Enfin voyant que ses regrets augmentaient ceux de sa mere et de madame de la Tour, et que les besoins de la famille demandaient un travail continuel, il se mit avec l’aide de Dominique a reparer le jardin.</i>” (Bernardin de Saint-Pierre: 1818: 131-132)</p>	
<p>1. Çeviri: Çevirmen: Emin Sıddık</p>	<p>2. Çeviri: Çevirmen: Osman Senai Çeviri Eserin Adı: <i>Pol ve Virjini</i></p>

<p>Çeviri Eserin Adı: <i>Pol ve Virjini Tercümesi</i> Çeviri Eserin Tarihi: 1870 Çeviri Yöntemi: Özetleyerek Çeviri</p>	<p>Çeviri Eserin Tarihi: 1894 Çeviri Yöntemi: Aynen Çeviri</p>
<p>“Şayet kendisine bir sû-i kusur eder korkusuyla, biz dahi merkumu takibe başladılar. Esna-ı rahatte Madam dö la Tur yanına takrîble bir suret-i nazenâne ve gayet mülayimane recâye agaz ile calib-i rikkat bazı sözleri dahi ilave ederek çok zahmet ve nice meşakkatle iknaya muvaffak olup tekrar eve avdet ettik ise de merkum yine ağlamaktan geri duramaz idi. Velhasıl bir kaç gün daha bu hal-i pürmelâlinde devam ile nihayet kendisinin hüzn ü elemi validesini mütesseffe ve adeta pek mekdure kıldığını görmekte artık hah u nâhah def-i gâm u âh niyetiyle kemâ-fi-s-sâbık ziraate başladı”. (Emin Siddık, 1870: 76-77)</p>	<p>“Bu esnada biz, aklına hâlel gelmesin korkusuyla onu hatve be hatve takib ederdik. Validesi ve Madam dö La Tur kendisinin ümitsizliğiyle onların hüzn ü elemelerini tezyid etmemesini en rikkat-âmîz tabirat ile ondan rica ederdi.</p> <p>Nihayet Madam dö La Tur, onun ümitlerini ikâz edecek en kuvvetli ve en cazibeli sarf ü irâd ile teskinine muvaffak oldu. Onu kendi oğlu, kendi sevgili oğlu ve kızını kendisine tahsis eylediği kendi damadı meselli tatlı sözlerle çağırdı, eve girmeye ve bir miktar yemek yemeye icbar etti. Daima nedime-i tufüliyetinin bulunduğu yere garip olarak bizimle birlikte sofraya oturdu. Ve elan onunla meşgul ve muhattab imiş gibi ona tevcih-i kelam eder ve ona onun hoşuna gidenlerini bildiği yemekler verirdi; Lakin yanıldığını his eylediği vakit ağlamaya başladı.</p> <p>Ertesi günler bilhassa ona aid olan her şeyini, onun getirmiş olduğu son çiçek demetlerini ve onunla su içmeyi itiyâd eylediği bir ceviz fincanını topladı ve güya ki dostunun bir bakıyye-i âsârî dünyanın en zî-kıymet eşyasından imiş gibi onları öper ve koynuna kordu. Anberi ile insanın mahbubunun dokunmuş olduğu şeyler kadar latîf bir rayiha neşredemez.</p> <p>Nihayet kendi kederlerinin validesi ile Margerit’in hüzn ü elemi tezyid-den faydası olmadığını ve ailesi ihtiyacatının bir sa’y-i mütemadi taleb eylediğini görerek, Dominig’in yardımıyla, bahçeyi tamir etmeye başladı.” (Osman Senâi, 1894: 115-116.)</p>

Yukarıda alıntılanan bölümde, roman kahramanı Paul'ün, sevgilisi Virginie'nin gidişinden duyduğu üzüntü anlatılmaktadır. Bernardin de Saint-Pierre, Virginie'nin gidişiyle çok büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Paul'ün, zihnindeki karışıklık ve huzursuzluktan dolayı, ölümcül bir sona sürüklenebileceği, bir başka deyişle, zavallı gencin kendine zarar verebileceği ihtimaline karşı, çevresindekilerin onu yakından takip ettiklerini belirtmiştir. Bu yazarın: “*suite funeste de l'agitation de son esprit*” yani “*zihninin kışkırtmasından doğan ölümcül son*” cümlesinden anlaşılmaktadır. Bu durumun çevirisi Emin Sıddık tarafından: “*Şayet kendisine bir sū-i kusur eder korkusuyla*” şeklinde verilmektedir. “*Sū*”: kötü-fena” ve “*kusur*: eksiklik-acizlik” sözcüklerinin birleşiminden doğan “*sū-i kusur*” ifadesiyle, asıl metne sadık kalınarak, Paul'ün üzüntüsünden dolayı kendisine bir “fenalık” yapacağı veya bir “acizlik” göstereceği anlatılmaya çalışılmıştır. Osman Senai çevirisinde ise bu durumu ifade için “*aklına halel gelmesin korkusuyla*” cümlesi kullanılmıştır. Buradaki “*halel*: zarar-bozukluk-eksiklik” anlamlarında olup, çevirmenin daha çok Paul'ün akıl sağlığına bir zarar gelmesinden yani aklını yitirmesinden bahsettiğini düşündürmektedir. Bu yönüyle, Emin Sıddık çevirisindeki ifade aslına daha uygundur.

Ancak alıntının devamına bakılacak olursa, Osman Senai'nin Bernardin de Saint-Pierre'in verdiği hemen her ayrıntıyı çevirdiği gözlemlenir. Emin Sıddık ise bu ayrıntıları özetlemeyi seçmiştir. Örneğin: Saint-Pierre, Paul'ün annesi ve Madame de La Tour'un gence, acılarını arttırmaması için yalvardıklarını: “*le priaient, par les termes les plus tendres*” sözleriyle ifade eder. Burada “*prier*” eylemi “yalvarmak”, “*terme*” “ifade-anlatım” ve “*tendre*: yumuşak, tatlı” anlamına gelmektedir. Yani yumuşak, tatlı ifadelerle yalvarmaktan bahsedilmektedir. Osman Senai bunu: “*rikkat-âmîz tabirat ile ondan rica ederdi*” cümlesiyle çevirmiştir. “*Rikkat-âmîz*” “kalbe hüznü veren” anlamındadır ancak “*rikkat*” sözcüğünün “incecik, yumuşak” manaları da bulunmaktadır. Osman Senai “ifade ve anlatımın” karşılığı olarak “*tabirat*” sözcüğünü tercih etmiştir. “Yalvarmak” eylemi için ise “*rica etmek*”i kullanmıştır. Bu noktada Senai'nin çevirisi “aynen çeviri” yöntemine uygundur. Alıntının devamında, Madame de la Tour'un Paul'ü ikna edip eve götürme ve yemek yedirme çabaları anlatılmaktadır. Bunun için Madame de la Tour, Paul'ü umutlandırarak en uygun sözcükleri ondan esirgememiştir. Ona “oğlum, damadım” şeklinde seslenmiştir. Osman Senai bu durumu: “*Onun ümitlerini ikâz edecek en kuvvetli ve en*

cazibeli sarf ü irâd ile teskinine muvaffak oldu” cümlesiyle tarif etmekte ve Madame de la Tour’un kullandığı sözcükleri: “*Onu kendi oğlu, kendi sevgili oğlu ve kızını kendisine tahsis eylediği kendi damadı meselli tatlı sözlerle çağırdı*” ifadesinde de görüldüğü üzere “oğul-sevgili oğul ve damat” sözcükleriyle karşılamaktadır. Asıl eserde var olan “*les noms les plus propres a reveiller ses espérances*” yani “*umutlarını uyandıracak en uygun sözler*” Osman Senai’de ayrıca “*kuvvetli ve cazibeli*” olarak da nitelenmektedir. Bu çevirmenin katkısıdır. Hatta bir başka katkıyla da “*oğul ve sevgili oğul*” ifadelerinde karşılaşılmaktadır. Eserin aslında sadece “*oğul*” ve “*damat*” sözcükleri geçmekte, “*sevgili oğul*” diye bir pekiştirme yapılmamaktadır.

Emin Sıddık çevirisinde ise bu bölüm özetlenmiştir. Örneğin Madame de La Tour’un Paul için ne tür sözler kullandığı ayrıntısına yer verilmemiş sadece bunların “*calib-i rikkat*” yani “merhamet uyandıran sözler” olduğunu belirtilmiştir. Ayrıca çevirmen, Paul’ün davranışlarının annesi ve Madame de la Tour’un kederini arttırmasıyla ilgili ayrıntıyı da çevirmemiştir.

Osman Senai asıl metne sadık kalarak, ikna edilip eve dönen Paul’ün yemek yemek için oturduğu masada sergilediği hal ve hareketleri olduğu gibi, hiç bir detayı atlamadan çevirirken, Emin Sıddık eve dönüş ile Paul’ün yeniden bahçeyle uğraşması arasında geçen süreyi: “*Velhasıl bir kaç gün daha bu hal-i pür-melâlinde devam ile ...*” sözleriyle özetlemiş ve Osman Senai’nin aksine ayrıntıya girmemiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan örnek, hikâyenin ortalarından alıntılanmıştır. Görüldüğü gibi, Emin Sıddık, hikâyenin başında uyguladığı “aynen çeviri” yöntemini burada kullanmamış, İsmail Habib Sevük’ün de dediği gibi, “özetleyerek çeviri”yi tercih etmiştir. Oysa Osman Senai, eserin aslına sadık kalarak, hikâyenin girişinde uyguladığı “aynen çeviri” yöntemini sürdürmüştür.

Son olarak, eserin sonundan seçilen bir bölüm aşağıdaki tabloda karşılaştırılacaktır:

<p>Kaynak Metin: Yazar: Bernardin de Saint-Pierre Eserin Adı: <i>Paul et Virginie</i> Eserin Tarihi: 1787 (1818 baskısı)</p>
<p>Kaynak Metinden Alıntı: “<i>Jeunes gens si tendrement unis! Mères infortunées! Chère famille! Ces bois qui vous donnaient leurs ombrages, ces fontaines qui coulaient</i>”</p>

pour vous, ces coteaux ou vous reposiez ensemble, déplorent encore votre perte. Nul depuis vous n'a osé cultiver cette terre désolée, ni relever ces humbles cabanes. Vos chèvres sont devenues sauvages; vos vergères sont détruits; vos oiseaux sont enfuis, et on n'entend plus que les cris des éperviers qui volent en rond au haut de ce bassin de rochers. Pour moi, depuis que je ne vous vois plus, je suis comme un ami qui n'a plus d'amis, comme un père qui a perdu ses enfants, comme un voyageur qui erre sur la terre, ou je suis resté seul. En disant ces mots, ce bon vieillard s'éloigna en versant des larmes.; et les miennes avaient coulé plus d'une fois pendant ce funeste récit. FİN" (Bernardin de Saint-Pierre: 1818: 210-211.)

1. Çeviri:	2. Çeviri:
<p>Çevirmen: Emin Sıddık Çeviri Eserin Adı: <i>Pol ve Virjini Tercümesi</i> Çeviri Eserin Tarihi: 1870 Çeviri Yöntemi: Özetleyerek Çeviri</p>	<p>Çevirmen: Osman Senai Çeviri Eserin Adı: <i>Pol ve Virjini</i> Çeviri Eserin Tarihi: 1894 Çeviri Yöntemi: Aynen Çeviri</p>
<p>“Ah gençliğine doymadan pençe-i ecele giriftâr olan Virjini, derece-i nihayede birbirlerine muhabbetleri olan gençler! Bedbaht valideler! Şayân-ı ihtirâm olan familya! Size sâyem vermiş olan ormanlık ve mirah-ı cariyesi[ni] istimâl etmiş olduğunuz çeşme ve altında zevk eylediğiniz ağaçlar helâkınıza ağlıyorlar. Sizden sonra hiç bir kimse bu araziye zer' eylemedi! Ve bu izbelerde iskân etmedi! Keçileriniz tevahhuş ettiler. Bahçeleriniz harâb oldu! Kuşlarınız deşt-i sahrâya pervâz oldu! Velhasıl muntazam ve mükemmel olan mahl-i iskânınız mesken-i bûm u mâr oldu! Ben, su'al eder seniz sizi gayb edeliden beri yâr-i vefâdarsız bir yâr-i vefâdar ve evlâtlarını gayb etmiş bir peder ve daha doğrusu şaşkın şaşkın dünyayı dolaşan budala bir seyyâh gibi oldum!</p>	<p>“Bu kadar müşfikâne birleşmiş olan delikanlılar! Bedbaht valideler! Sevgili aile! Gölgeleriyle sizi sâyedâr eden bu ormanlar, sizin için akmış olan bu kaynaklar, birlikte istirahat ü ikâmet eylediğiniz bu bayırlar, hala sizin zaya'-ı ümidiniz için ağlarlar! Sizin zevâlinizden beri hiç kimse ne bu mundar ü kasveli yeri ziraate cesaret edebildi ne de bu fakir kulubeleri tamir ü tecdid eyledi! Kuşlarınız tayran etti ve kayalarından mürekkebe olan bu mehvattanın zirvelerinde, uçuşan atmacaların nagmesinden başka hiç bir ses işitilmiyor! Bana gelince, sizi görmediğim zamandan beri yalnız kaldığım yerde, artık dostları olmayan bir dost, evlâdlarını kaybetmiş bir peder, yeryüzünde serseriyâne dolaşan bir seyyâh gibiyim! Bu kelimeleri söyleyerek bu merhametli ihtiyar eşkeriz-âlâm olduğu halde, benden uzaklaştı.</p>

<p><i>İşbu pîr-i rûşenzamir hikâyesine burada hatem verip ağlayarak yanımdan gitti ve benden dahi bu müteellim kıssanın hîn-i naklinde defa'atle eşk-i teesüf rizân oldu. İNHİTA" (Emin Sıddık, 1870: 160)</i></p>	<p><i>Ben de bu hikâye-yi meş'âmenin nakli esnasında nice defalar göz yaşları akıtarak mahzûn ve müteessir oldum. SON" (Osman Senai, 1894: 207-208)</i></p>
--	---

Bernardin de Saint-Pierre'in romanının kahramanları Paul ve Virginie'nin birbirlerine bağlılıklarını "*tendrement unis*" yani "*şefkatle bağlanmış*" şeklinde ifade etmektedir. Emin Sıddık, bu gençlerden "*derece-i nihayede birbirlerine muhabbetleri olan*" diyerek bahsederken, Osman Senai onları: "*müşfikâne birleşmiş olan*" şeklinde tarif etmektedir. Görüldüğü üzere, Osman Senai bu örnekte de asıl metne olabildiğince sadık kalmış ve "*müşfikâne*" sözcüğünü kullanarak, asıl metinde yer alan ve "*şefkatle*" anlamına gelen "*tendrement*" sözcüğünün karşılığını yakalayabilmiştir. Emin Sıddık ise, âşıkların arasındaki bağı kendine göre betimlemiş ve "*birbirlerini son derecede seven*" manasına gelecek bir cümle kurarak, Saint Pierre'in vurguladığı "*şefkat*"ten hiç söz etmemiştir.

Saint-Pierre eserinde, Paul ve Virginie'nin birlikte gezip doştıkları yerleri, doğanın bu iki aşğın hizmetine sunduğu nimetleri sıralarken, tepelerden, kaynaklardan ve korulardan bahsetmektedir. Osman Senai asıl metinde "*coteaux*" şeklinde geçen tepeler için "*bayır*", "*fontaine*" olarak geçen kaynaklar için "*kaynak*" ve "*bois*" sözcüğüyle ifade edilen korular için ise "*orman*" ifadesini kullanarak aynen çeviri yöntemini sürdürmektedir. Bernardin de Saint-Pierre'in kullandığı "*deplorer*" yani "*acımak*" fiili yerine daha somut bir ifade olan "*ağlamak*" sözcüğünü kullanan çevirmenin bu tercihi, romantik bir eserin üslubuna uygun düştüğünden, benimsenen çeviri yöntemine ters düşmemektedir. Hatta doğanın, ayrı düşen âşıklara acımasındansa bu kötü kader karşısında ağlaması, daha romantik bir anlatım olarak bile değerlendirilebilir.

Aynı doğa tasviri için Emin Sıddık yine serbest bir çeviri yapmış ve "*orman*" ile "*çeşme*" dışında, tepeler yerine "*ağaçlar*" sözcüğünü tekrarlamıştır. Ancak, buradan sonra, Osman Senai'nin atladığı bazı ayrıntıları bu kez Emin Sıddık aslına uygun bir şekilde çevirmiştir. Örneğin, Saint-Pierre, âşıkların üzücü sonlarının ardından, terkedilmiş bir mesken haline gelen arazi ve kulübeleri tasvir ederken, keçilerin vahşileştüğünden, bahçelerin bozulduğundan, kuşların uçup gittiğinden ve kayalıkların zirvesinde uçan atmacaların sesinden başka hiç bir sesin duyulmadığından bahsetmektedir. Bu

bölümü Emin Sıddık “*Keçileriniz tevahhuş ettiler. Bahçeleriniz harâb oldu! Kuşlarınız deşt-i sahrâya pervâz oldu! Velhasıl muntazam ve mükemmel olan mahl-i iskânunuz mesken-i bûm u mâr oldu!*” şeklinde çevirmiş ve “atmacaların sesleri” gibi ifadeleri atlarken “baykuş ve yılanların meskeni” gibi, asıl metinde var olmayan ifadeleri de eklemiştir. Osman Senai ise, “*Kuşlarınız tayran etti ve kayalardan mürekkeb olan bu mehvatanın zirvelerinde, uçuşan atmacaların nağmesinden başka hiç bir ses işitilmiyor!*” diyerek, asıl metinde var olan “keçiler ve bahçeler”den bahsetmeyip, Emin Sıddık’ın yok saydığı “atmacaların sesinden” bahsetmeyi yeterli görmüştür. Bu noktada, eserin sonlarına gelindiğinde, Osman Senai’nin yönteminde de aksamalar ve sapmalar olduğu görülmektedir.

Sonuç

Tanzimat Dönemi, Osmanlı aydınının çeviri eserler yolu ile batı edebiyatıyla daha yakın temas kurabilme şansını elde ettiği bir edebi dönem olmuştur. Bu dönemin ilk çevirileri, eser seçiminden çeviri yöntemine, hatta çevirmenlerin sahip olması gereken donanımlara kadar birçok konuda tartışmalara ve yorumlamalara yol açmıştır. Bu durum 19. yüzyıl Osmanlı mütercimlerinin bir “çeviri kültürü” ve “çeviri bilinci” edinebilme çabaları olarak da yorumlanabilir ve bu açıdan bakıldığında, tartışmaların çok şey öğrettiği söylenebilir. Örneğin bu çalışmanın başlığına da yansıyan “eser seçimi” ve “çeviri yöntemi” ile ilgili birçok görüş ortaya atılmış ancak hemen hepsinde ortak nokta çeviri faaliyetlerinin yararlı ve bu nedenle de gerekli olduğu görüşü olmuştur.

Batı edebiyatlarının kaynağına ulaşmak ve onları anlamak dahası yeni türlerle tanışmak için çeviriler önemli görülmüştür. Batıyı bize layıkıyla tanıtacak ve anlatacak olan eserler ise alelade seçilmiş eserler değil o dünyanın tarih-kültür-sanat ve hatta hissiyatını tam anlamıyla yansıtan “klasik” eserlerdir. Bu nednele çevirilecek eser seçim ölçütü “klasikler” olarak belirlenmiş gibidir. Ancak iş eseri belirlemekle bitmemiş tam aksine yeni başlamıştır. Bu eserler nasıl çevirmelidir? Hangi çeviri yöntemi daha doğrudur? Sadece olay örgüsünü nakletmek çeviri sayılır mı? Çeviri yaparken asıl eserin anlamını, yazarın vermek istediği duyguyu ve belki de en mühimi eserin estetik yönünü korumak ne kadar mümkündür?

19. yüzyıl Osmanlı aydınlarından yukarıdaki sorulara yanıt arayanlar genellikle şu görüşlerde ısrar etmişlerdir:

1- çevirmen her iki dili de hakkıyla bilmelidir.

2- çevirmen çevrilecek eserin içeğiyle ilgili gerekli donanımına sahip olmalıdır

3-çeviri “ehli” tarafından yapılmalıdır (sadece dili bilmek yetmez)

4- çevirmen sadece nakl etmemeli bir yazar gibi düşünüp yazabilmeli.

5- aynen çeviri (harfiyen) aslında mümkün değildir, yöntemde ısrar etmek ise zaman zaman komik dil hatalarına ve anlamsız cümlelere sebebiyet vermektedir

6-harfiyen çeviri yazarın düşünce ve amacını anlamakta ve yansıtmakta sıkıntı yaratır

7- eserler asıl yazıldıkları dilden çevrilmelidir. (çevirinin çevirisi olmamalı)

Bu maddeler dönemin ilk çevirileri üzerine yapılan tartışmalardan çıkan sonuçlar olduğu için aslında dönemin “çeviri anlayışına” bir eleştiri niteliği de taşımaktadır. Çevirmenler ve konuya ilgi duyan aydınlar yapılan çevirileri yanlış, eksik, estetikten uzak ve acemice buldukları için eleştirmiş ve bu kusurların sebeplerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın amacı da aslında tespiti yapılan bu eksiklikleri ve kusurların *Paul et Virginie* çevirileri örneği üzerinden gözler önüne sermek ve sebeplerini açıklamaya çalışmaktır. Çalışmada eserin 1900’e kadar olan çevirileri ele alınmış ve bunlarda iki farklı çeviri yöntemi kullanıldığı görülmüştür. Çevirmenlerin izledikleri bu çeviri yöntemlerinin aksayan yönleri ya da birbirlerine göre daha iyi olan tarafları yorumlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar şöyledir:

Çevirmenlerin Bernardin de Saint Pierre’in meşhur romanı *Paul et Virginie* yi seçmeleri dönemin “klasik eserler çevirisi” fikrine uymasa da, yazıldığı dönemde ve sonrasında oldukça çok okunmuş ve şöhret kazanmış bir eser olması bakımından anlaşılır bir tercihtir.

Paul ve Virginie’nin her iki çevirisinin başından, ortasından ve sonundan seçilen yukarıdaki alıntılarda, Emin Sıddık’ın genel itibarıyla “özetleyerek çeviri” yöntemini kullandığını ancak hikâyenin baş ve sonunda aynen çeviri yöntemine yaklaştığını görmek mümkündür. Öyle ki zaman zaman orijinal metne, aynen çeviri olarak belirtilen Osman Senai’in çevirisinden daha sadık kalındığı görülmektedir. Ancak bu durum çok sınırlı sayıdaki örnek için geçerlidir.

Bu iki çevirmen de aslında dönemin en çok kullanılan çeviri yöntemlerini benimsemiş olmaları sebebiyle 19. yüzyılın çeviri anlayışının sınırları içinde kalmıştır diyebiliriz. Ancak yaptıkları çevirilerin, tartışmalara sebep olan “çeviri nasıl olmalı?” ve “çevirmen hangi özelliklere sahip olmalı?” sorularına cevap olarak ortaya çıkan yukarıda sıraladığımız maddelere uymadığı da görülmektedir.

Emin Sıddık çevirisinin başına koyduğu “*ih̄tar*” yazısında eksikliklerinin ve hatalarının affını dilemiştir. Çeviri eserlerin orijinal eserle karşılaştırıldığı inceleme bölümünde de Osman Senai’nin zaman zaman hatalı çeviriler yaptığı görülmektedir. Bunu mütercimın asker kökenli olması ve daha çok askeri tarih alanında yazılar kaleme almış olmasıyla da açıklayabiliriz¹⁷. Zaten 19. yüzyıl Türk edebiyatındaki çeviri faaliyetleri ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında iki mütercimın de bu eserden başka çevirisinin tespit edilmediği de görülmektedir. Dolayısıyla donanımları, tecrübeleri ve Fransız diline olan hâkimiyetleri tartışılır durumdadır.

Sonuç olarak bu eseri, kahramanlarının ruhsal tasvirleri yapılırken kullanılan ifadelere yer vermeyen, daha çok olay odaklı kalan Emin Sıddık çevirisinden okuyanlar, Virginie’nin gidişiyile Paul’ün kalbinde, aklında ve ruhunda meydana gelen duygu ve düşünce karmaşalarını hiçbir zaman tam anlamıyla bilemeyecek ve hissedemeyeceklerdir.

Bu nedenle denebilir ki, “özetleyerek çeviri” yöntemi kullanıldığında, eserin edebi yönü yok olmaktadır. Romantik akımın başyapıtlarından olan *Paul et Virginie*’de konu ve olaylar kadar, bu olayların yazar tarafından nasıl aktarıldığı da önemlidir. Çünkü romantizmin özellikleri, eserin üslubun üzerinden kendini göstermekte ve eser bu şekilde anlam kazanmaktadır. Oysa Emin Sıddık’ın çevirisinde romantizmin edebi metindeki yansımalarını görmek oldukça zordur. Bu açıdan bakıldığında, bu çeviri de *Paul et Virginie* romanının edebi değerini ve önemini yansıtamamaktadır.

Dolayısıyla da iki farklı yöntemle oluşturulan bu iki eser dönemin çeviri anlayışına uygun olmakla birlikte, kaynak esere sadık kalamadıklarından, yazarın duygu ve düşüncelerini yansıtmakta yetersiz kaldıklarından ve çevirmenlerinin yeterli donanıma sahip olmaları sebebiyle tam bir çeviri sayılamazlar. Bununla birlikte

¹⁷ Osman Senayi’nin biyografisiyle ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Ama kurmay kıdemli yüzbaşı olduğu ve bizzat katıldığı savaşlarla ilgili tarihi yazılar kaleme aldığı ve “*Asker*” adlı bir derginin sahibi ve başyazarı olduğu bilinmektedir.

erek-metin odaklı yaklaşımın gereklerini kısmen de olsa yerine getirmeleri bakımından Osmanlı kültüründe anlaşılır bir metin oluşturdukları söylenebilir.

19. Yüzyıl sanatçılarının nesirle yeni yeni karşılaştıkları düşünüldüğünde, nesir diline yatkınlık kazandırması ve bu yönde örnek teşkil etmesi açısından da önemlidir. Ayrıca *Paul et Virginie* gibi romanların çevirisi ile romantik tabiat manzaralarıyla tanışan ve “tabiata” bakış açısı değişen şair ve yazarlar için bu eserler Türk romantizminin ilk telif eserlerine ilham vermiş olması bakımından da önemli birer kaynaktır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- ALTAY, Ayfer (2002), “Osmanlılardan Günümüze, Türkiye’de Çeviri Etikliği”, *H.Ü. Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 12.
- AYSAL, Necdet (2014), “Harp Tarihi Yazımına Dair Özgün Bir Yaklaşım: Osman Senai Bey, *Turkish Studies*, Volum 9/10 Fall 2014: 1119-1120.
- AYTAÇ, Gürsel (2010), *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yay., İstanbul.
- BAY, Özlem (2013), *Fransız Edebiyatından Yapılan İlk Edebî Çeviriler Üzerine Analitik Bir İnceleme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- BERK, Özlem (2001), “Ulusların ve Ulusal Kimliklerin Oluşturulmasında Çeviri Yöntemlerinin Rol ve İşlevi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (Güz): 49-66.
- BİRİNİCİ, Ali (1995), “Meşrutiyet Matbuatı I”, *Kebikeç*, 2: 143-148.
- CARREL, Armand (1863), *Œuvres de Paul Louis Courier, Précédées de Sa Vie*, Paris: Firmin Didot Freres.
- DAŞÇIOĞLU, Yılmaz- Okan Koç (2009), “Batı Tarzı Türk Hikâyesinin Doğuşu ve Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Temalar” *Turkish Studies*, IV, 1-I (Kış), 799-900.
- DİNO, Güzin (1978), *Türk Romanının Doğuşu*, Cem Yay., İstanbul.
- GÖKTÜRK, Akşit (2016), *Çeviri: Dillerin Dili*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- GRİMAL Pierre (1958), *Romans Grecs et Latins*, Paris: Gaillimard.
- KEFELİ, Emel (1999), “Edebiyatın Gelişmesinde Tercümelerin Rolü: Tercüme Edebiyatı”, *İlmi Araştırmalar*, İlim Yayma Cemiyeti, İstanbul. 7: 147-155.

- KERMAN, Zeynep (1978), *1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçeye Yapılan Tercüme Üzerinde Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yay..
- KOLCU, Ali İhsan (1999), *Türkçe'de Batı Şiiri*, Gündoğan Yay., Ankara.
- KUDRET, Cevdet (1940), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- MARTİN, L. Aimé (1818), "Paul et Virginie" *Oeuvres Completes de Jacques-Henri-Bernardin de Saint-Pierre*, 6. Cilt, Paris: Chez Méquignon- Marvis Libraire, 1- 212.
- OKAY, Orhan (2005), *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İstanbul.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat (1941), "3. Bölüm: Tercüme", *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- _____ (1985), *Türkçede Roman*, İletişim Yay., İstanbul.
- PERİN, Cevdet (1946), *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, Pulhan Matbaası, İstanbul.
- REURE, Odon Claude (1910), *La Vie et Les Œuvres de Honoré d'Urfé*, Paris: Plon-Nourrit.
- SAINT-PIERRE, Bernardin de (1818), "Paul et Virginie", *Oeuvres Completes de Jacques Henri Bernardin de Saint-Pierre*, cilt 4, Paris: Chez Méquignon- Marvis, Libraire.
- _____ (1870), *Pol ve Virjini Tercümesi*, (Çev: Emin Sıddık), İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osmanlıca Kitaplar Kataloğu (Bel-Osm-K.01047-02).
- _____ (1894), *Pol ve Virjini*, (Çev: Osman Senai), İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Arif Güngör Kataloğu (AG-0304/01)
- SEVÜK, İsmail Habib (1941), *Avrupa Edebiyatı ve Biz II*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- TANİLLİ, Server (1984), "Batıdan Yapılan İlk Edebi Çeviri", *Tarih ve Toplum*, II, 10: 26-28.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2001), "Hikâye ve Roman: İlk Tercüme ve İlk Eserler", *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Basımevi, İstanbul. s.285-296.
- TÜRKELİ, Yedigâr (2005), *Tanzimat'tan sonra Türkçe'de Roman Tercüme (1860-1928)*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1997), *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yay., İstanbul.

VILLEMMAIN, Abel-François, “Huitieme Leçon: Bernardin de Saint-Pierre”, *Cours de Litterature Française*, (4. Baskı), Tournai: Massart et Janssens Imprimeurs-Libraires, 421-430.

VURAL- KAYA, Sergül (2010), “Tarihsel Değerlendirmeler Işığında Türkiye’de Çeviri Etkinliği”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI, 1 (Haziran): 94-101.

YALÇIN-ÇELİK, S. Dilek (1998), *XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Popüler Roman*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi)

_____ (2001), “Türk Romanının Doğuşu ve Popüler Fransız Romanları”, *Frankofoni*, 13: 211-230.